

„אליעז“: המועצה האוקומנית הכנסייתית

ב־20 בספטמבר 1870 קמו אלפיים חיילים עדויי־נוצה של הצבא האיטלקי החדש וכבשו בסערה את שער פורטה־פיאה העתיק שברומא. הוא השער שמִיכאל אנג'לו עיטרו בסמליה של משפחת מדיצ'י.

הפעולה הצבאית הקצרה הזאת, שארכה חמש שעות וחצי, היו לה לפחות שלוש תוצאות: (1) היא שמה קץ למדינה האפיפיורית החילונית, שמקורה היה במתנת קרקע נדיבה שנתן הקיסר הרומי קונסטנטין לאפיפיור; (2) היא זיעזעה את מצפוננו של אחד מקציני הפולשים, הלויטננט אַמירנטה, עד כדי כך שעזב את הצבא הסדיר ונעשה כוהן; (3) היא הפסיקה את אחת המועצות הגדולות ביותר של הכנסייה, אותה מועצה אוקומנית שאישרה וקיבלה שהאפיפיור אינו עלול לשגות וכן גם את דוגמת ההריון־נטול־הדופי של הבתולה מרים.

ב־1959, כמעט שנה אחרי המאורעות הללו, הכריז האפיפיור יוחנן הכ"ג על החלטתו לקרוא למועצה כללית חדשה של הכנסייה, ואילו העצרת־הקדושה לפולחנים אישרה את ה„ביאטיפיקציה“ של אותו לויטננט אַמירנטה, ובכך פתחה לפניו את הדרך להיעשות קדוש רשמי של הכנסייה הרומית.

„לא נהפוך את המועצה הזאת למשפט היסטורי“, אמר האפיפיור, „לא ננסה לקבוע מי טעה ומי צדק. הכל נושאים באחריות במידה שווה. רק זאת נאמר, הבה גיועד יחד ונשים קץ לוויכוחים“.

החלטתו של האפיפיור הפתיעה את העולם הנוצרי כולו ועוררה ניחושים מרובים באשר לבעיות התיאולוגיות והמדיניות הכרוכות בהחלטה האפיפיורית. אך בטרם נגש לבדיקת הבעיות האלו, הבה ננסה לתאר בקצרה מהי מועצה אוקומנית, מה ההיסטוריה שלה, ומה פירושה באמת לנוצרים — וביתר־יחוד, לעולם הקתולי.

*

על פי משאלתו המפורשת של ישוע, הכנסייה היא ארגון הייררכי ומלוכד של גופים קיבוציים. ישוע בחר ב־12 שליחים, והללו נעזרו על־ידי 72 תלמידים, כמו שהיה משה נעזר בזקניי־ישראל. רוח־הקודש ירדה ביום הגִּה־שבועות לא רק אל שנים־עשר השליחים אלא לאסיפה של 120 איש, „מאוחדים בתפילות“, עם התפשטות האמונה הנוצרית, פותח רעיון הפיקוח הקיבוצי וההיררכי על תעודותיה, תחילה על פי קווי המבנה של בית־הכנסת היהודי, אחר־כך לפי מבנה ה„פוליס“ היוונית, ולבסוף לפי המבנה של הקיסרות הרומאית. הרבה היסטוריונים התרשמו מן העובדה שהמועצות האזוריות והאוקומניות של הכנסייה העבירו להיררכיה הנוצרית את תקנותיו של הסנאט הרומאי ומשעו מרותו.

המועצות האוקומניות — „אוקומנה“ היא מלה יוונית שהוראתה „הארץ הנושבת“ — נקראו בפעם הראשונה על-ידי הקיסר הרומאי, שבעת ההיא ראה עצמו בחינת הרשות העליונה על העולם הנוצרי. פעמים רבות כינס את המועצה על פי בקשתו של האפיפיור; אך ברור, מכל־מקום, כי משך הרבה מאות בשנים היו המועצות עוסקות בשאלות אמונה ופוליטיקה כאחת.

כך, למשל, היו האסיפות שכונסו על-ידי הקיסר קונסטנטין להחליט בדבר מגמות וכפירות דתיות שהעמידו בסכנה את אחדותה של הכנסייה: ב־314 נגד הדונאטיזם וב־325 בניקאה, ליד קונסטנטינופול, נגד האריאניזם. המועצה הזאת השניה היא, אגב, הראשונה שנקראה „אוקומנית“ ולאחריה באו עוד חמש שבהן השתתפו גם הכנסייה המערבית בניהולה של רומא וגם המזרחית בניהולה של קונסטנטינופול. אבל אחרי מועצת ניקאה משנת 787 נשברה אחדותה של הכנסייה, ובכל המועצות האוקומניות מן העת ההיא הלאה נועדו אך ורק נציגי הכנסייה הלטינית של רומא. המועצה הבאה תהיה אפוא ה־22 לכנסייה הרומית וה־8 לאורתודוקסית (אם אמנם תחליט זו האחרונה להשתתף). קביעת מספרה של המועצה היא כשלעצמה, שאלה עקרונות חשובה מאד, ובשל כך נמנע הוותיקן עד עתה מלקבוע מספר למועצה העתידה.

אחת הבעיות הגדולות שבהן הכריעו המועצות האוקומניות במרוצת הדורות היא בעית היחסים בין המועצה לאפיפיור. אם גם קשה לדבר על דמוקרטיה אוקומנית במובן המודרני של המלה, הנה הרעיון שהמועצה מיצגת את כלל הכנסייה יצר אידיאולוגיה מיוחדת, הקרויה קונציליאריזם, שלפי גירסתה היתה סמכות המועצה האוקומנית עולה על זו של האפיפיור. אידיאולוגיה זו השפיעה במידת־מה על הריב שפילג לבסוף את הכנסייה הנוצרית המערבית לקתולים ופרוטסטנטים. מעניינת יותר היא העובדה שכמעט כל החידושים בתיאולוגיה הקתולית המודרנית היו למעשה בגדר תגובה בלתי־אמצעית על רעיון עליונותה של המועצה האוקומנית לגבי האפיפיור, תגובה שהביאה בסופו של דבר לידי קבלת הדוגמה שהאפיפיור אינו עלול לשגות.

על רקע הוויכוח הזה, הנמשך כבר דורות על דורות, מעניין לציין כי האפיפיור יוחנן הכ"ג אמר במפורש שפונתו היא להאיר את עיניו של העם הנוצרי במלוא המידה וביעילות באמצעות מועצה אוקומנית.

מעצם מהותה אין מועצה אוקומנית בבחינת פרלמנט אלא הפגנה לתמימות־הדעים הכנסייתית, בהתאם למסורת האוונגלית. ההבדלים העיקריים לעומת אסיפה פוליטית מודרנית הם אלה: —

1. משתפתי המועצה אינם נבחרים איש בעדתו. הם מיצגים אותן כדרך ש„הראש מיצג את הגוף“. סמכותם אינה באה להם מלמטה אלא מלמעלה. אין הם פועלים כעדים למצפוננו של המאמין אלא כנאמנים מטעם האמונה והמסורת האפוסטוליות.

2. הפלל היסודי של המועצה הוא תמימות־דעים ולא הכרעת־רוב. החברים מביעים כמובן את דעתם בהצבעה, אבל הצבעה זו נחשבת רק שיטה נחוצה להבהרת הלכיה־דעות העיקריים, שהמיעוט מצטרף אליהם בסופו של דבר. לפיכך אין לראות במועצה את הסך־הכל האריתמטי של משתתפיה אלא ביטוי למצפונה של הכנסיה בכללותה.

אין פירוש הדבר שמיעוטים אינם קיימים ושאינן אנשים מצביעים אפילו נגד הכרעת־הרוב הסופית. מקרים דומים אירעו אפילו במועצה האחרונה של שנת 1869. אך במקדם או במאוחר יש להגיע לידי תמימות־דעים, שהרי זאת משמעותה ותכליתה של המועצה האויקומנית. הואיל ובדומה לקומוניון נחשבת תמימות־הדעים פועל בלתי־אמצעי של הרוח הקדושה, מתקראות המועצות „אסיפות ברוח־הקדוש“, ומתוך כך שוב אינן עלולות לשגות בכל הנוגע לעניינים שבאמונה. ואולם, הואיל וגם האפיפיור אינו עלול לשגות, מה טעם לקרוא למועצות אויקומ־ניות בזמננו?

התשובה על כך היא כפולה. מבחינה היסטורית כונסו המועצות תמיד ברגעים של משבר מיוחד, ובפרט של משבר בדוקטרינה. הן משמשות לכנסיה דרך טובה מאין כמוה להכריז על אמונתה ולהפיס את מצפונה המוטred. הפנסיה מעולם לא הצטמצמה בחזרה על דברי ה„התגלויות“ המובאים בכתבי־הקודש. חזקה עליה שמפעם לפעם תחזור ותגדיר את הערכים הכלולים ב„התגלויות“ האלו נוכח הבעיות והצרכים שההיסטוריה חוזרת ומעמידה בפניה בלי חסך. המועצות האויקומניות והאזוריות כאחת תכופות אפוא יותר בשלבים הראשונים שבחי הכנסיה, או בתחילת השתרשותה בארץ חדשה שלא היתה נוצרית עד כאן. צירוף חכמתה וכוחה של מועצה ברור שהוא עולה על זה של איש יחיד, אף אם בדומה לאפיפיור, הוא מוקף יועצים מוכשרים־להפליא. לפיכך מכירים בכך שאם גם סמכותו של האפיפיור שווה לזו של המועצה „המכהנת“, הרי המועצה עדיפה משום „סמכותה המקיפה“.

מכל־מקום, סמכותו של האפיפיור נשאת מרעת הן בתוך המועצה הן מחוצה לה. האפיפיור הוא הקורא למועצות האויקומניות, הוא היושב בראשן והוא המאשר את החלטותיהן. כה גדול שלטונו על המועצה עד שזו חייבת להתפור אוטומאטית אם ימות האפיפיור בעצם עת כינוסה. האפיפיור הוא הקובע את סדר הדיונים, הוא המחליט בשאלות שארבע ועדות בנות 24 חברים כל־אחת צריכות להגיש למועצה בענייני האמונה, המשמעת, המסדרים הדתיים והפולחנים המזרחיים. במועצה האויקומנית העתידה אמורים להשתתף לפחות 1.600 איש, על פי זכות, 600 מהם מאירופה והיתר משאר היבשות נציגים אלה הם כל החשמנים, כל הבישופים הממונים על מחת־הכונה, כל ראשי־המנזרים וראשי המסדרים הדתיים. היועצים המתלווים להגמונים אין להם זכות להצביע אלא רק לחוות דעה. לשונה המשותפת של המועצה היא, כמובן, הלטינית. המשתתפים במועצה אויקומנית

מצביעים הצבעה חשאית, וכל ההחלטות שהמועצה מקבלת בענייני אמונה או משמעת מחייבות את הכנסיה כולה משעה שנתן להן האפיפיור את אישורו.

*

האפיפיור כבר הבהיר את מטרתה העיקרית של האסיפה העתידה: „מטרתה“, אמר, „תהיה לא רק לשקוד על טובתם הרוחנית של הנוצרים אלא גם לקרוא לעדות הנפחדות לחפש אותה אחדות אשר נפשות כה רבות ברתבי העולם מתאוות אליה כל־כך לעת הזאת“.

דומה כי ארבע הן מטרתיה הרוחניות של המועצה. הראשונה היא המשך מלחמתה המסורתית של הכנסיה „נגד שגגות זמנר“, מושג רחב מאד העשוי לכלול את בעית הקומוניזם כמו גם, למשל, את זו של „הכוהנים־הפועלים“, המטרה השנייה היא, שוב לפי דבריו של האפיפיור, מתן אישור מחודש לתעודה האנושית הרוחנית ואפילו המטפיזית כנגד קריאתו של המטריאליזם, שנתחזקה בזמננו יותר מתמיד עקב התקדמות הטכנולוגיה. המשימה השלישית של המועצה אפשר מאד שתתבטא בליפוד שורותיה של הכנסיה נוכח התקפות לאומיות דוגמת אלו הניתכות עליה כיום בסין ובפולין. ולבסוף, התחדשות הרוחנית של ההיררכיה הפנסייתית והכשרתה למאמץ מיסיונרי מוגבר בימינו אלה. על המטרות הרוחניות האלו, הרחבות עד מאד, שהנקל הוא לעמוד עליהן מתוך נאומיו השונים של האפיפיור בחדשים האחרונים, אפשר אולי להוסיף את המשך הדיונים בכמה בעיות כלליות של הכנסיה, דיונים שהופסקו עם כיבוש רומא בידי הצבא האיטלקי, ואת העיון המחודש בתקנוני הפנסיה. בתחום מיוחד זה אולי תתקבל החלטה בבעיה הקשה של הקודיפיקציה של החוק המזרחי, דבר שיעורר מיד את השאלה העדינה של היחסים בין רומא לעדות הקתוליות־המזרחיות, ובפרט המארונים והמלכיים.

עם כל חשיבותן של שאלות אלו לפנסיה הקתולית, אין בהן כדי למשוך תשומת־לב בחוגים רחבים כנסיונו האמיץ של האפיפיור יוחנן הכ"ג להגיע למידה של אחדות בין הענפים הפוזרים והמנוגדים של הנצרות. נסיון זה לאיחוד נעשה גם במועצה האוקומנית האחרונה על־ידי האפיפיור פיוס ט', שבספטמבר 1898 פנה בקריאה לפטריארכים ולבישופים האורתודוקסיים „לבוא ולהצטרף לעצרת הכללית של בישופי המערב ובישופי העולם כולו, כמו שבאו אבותיכם למועצה השניה של ליון ולזו של פירנצה... להחיות את שלום הימים הראשונים“. אז החליט האפיפיור שאם יבואו הבישופים האורתודוקסיים למועצה תהיה סמכותם שווה בה לזו של הקתולים; אך עם זאת הבדיל בבירור בין האורתודוקסים לפרוטסטנטים, שפן אל האחרונים רק פנה בקריאה שיחזרו ויבחנו את דרכם וישאלו את עצמם אם אמנם צועדים הם בדרך הנכונה. שום הזמנה לא נשלחה לכנסיה האנגליקנית.

המענה על קריאתו של פיוס ט' הסתכם כמעט בסירוב גמור. האפטריארך של קונסטנטינופול סירב אפילו לקבל את האיגרת האפיפיורית, והפרוטסטנטים השתמשו בהזדמנות לחידוש הקרב התיאולוגי הישן עם רומא. ושום בישוף שאינו קתולי לא בא לרומא.

אף כי האפיפיור של ימינו לא שלח שום איגרת במישרים לכיתות הנוצריות האחרות, הרי התגובה הראשונה על קריאתו לאיחוד באמצעות מועצה אויקומנית חדשה היתה שונה לגמרי.

האפטריארך של אנטיוכיה, תאודוסיוס ו', למשל, ענה רשמית על הצעתו של האפיפיור באמרו כי מן הדין שבראש המועצה יישב האפיפיור, מאחר שהוא ראשון בין „ראשי הכנסייה“ השווים; „היא צריכה להתנהל לפי עקרונות האמונה, הדוקטרינה והמסורת שנוהגים היו בכנסייה המאוחדת בטרם תפרוש ממנה כנסית-רומא...“ לשון אחרת, דומה כי התנאי העיקרי של הכנסייה היוונית האורתודוקסית הוא הפרה בשוויון ופרסטיז'ה יותר מאשר ענין-שבאמונה.

לא נודע דבר על תגובת הכנסייה הרוסית האורתודוקסית, המשתתפת בכל-זאת בתנועה האויקומנית שיצרה בשנת 1948 באמסטרדם את המועצה-האויקומנית-של-הכנסיות. הואיל ורבים מן הבישופים האורתודוקסיים השתתפו לתנועה זו, כמו האפטריארך של קונסטנטינופול, אתנאגוראס, הגיבו בחיוב על הקריאה האפיפיורית, הרי לא מן הנמנע הוא שאם ייענו רוב המנהיגים האורתודוקסים להזמנה תבוא גם איו תגובה מצד הכנסייה הרוסית.

מורכבות יותר הן תגובות הכנסיות הפרוטסטנטיות. כמה בישופים לותראניים שוודיים דיברו בהתלהבות על פעולתו הסנסציונית של האפיפיור. מנהיג הפרוטסטנטים הצרפתים, ה„רועה“ בגנה, אמר שאין לצפות לשום התקדמות במועצה אם לא יזמינו את כל הכיתות הנפרדות בעולם הנוצרי. ד"ר לילייה, נשיא הפדרציה הלותראנית הגרמנית, סבור היה כי ההחלטה האפיפיורית היא בעיקרה ענין קתולי שכוונתו לחזק את מעמדה של הכנסייה הקתולית.

הפהונה האנגליקנית עדיין לא הגיבה, אבל רבים ממנהיגיה באנגליה ובחבר-העמים הבריטי קידמו בכרכה את היוזמה שנקט האפיפיור. ד"ר ויסרט הופט, המזכיר הכללי של המועצה-האויקומנית-של-הכנסיות — שאליה, כפי שאמרנו, משתייכות כנסיות פרוטסטנטיות ואורתודוקסיות כאחת — היה זהיר מאד והדגיש כי השאלה העיקרית תהיה הדרך והצורה שבהן תכונס המועצה האויקומנית.

מכל-מקום, כמה סיבות עשויות לחזק את רצון ההבנה מצד הכנסייה הרומאית כלפי שאר הכיתות. הסיבה הראשונה היא חורבן ההגמוניה המדינית המערבית בעולם המודרני, הגמוניה שבעקיפים היתה ההגמוניה של רומא קשורה בה. העמדות נתהפכו עתה על פיהן, ואם נתן דעתנו לא רק על עלייתם של עמים בלתי-אירופיים, הנתונים להשפעתן של כנסיות פעילות לא-פחות מן הרומיות, אלא גם על עלייתה המרעישת של האומה הרוסית, הנקל הוא להבין מדוע תהיה האחדות

* דעה דומה לזו הובעה רשמית גם על-ידי מזכיר-המדינה של האפיפיור, הקרדינל טארדיני, ביום 31 באוקטובר 1959, במסיבת-העתונאים הראשונה שפינס הוותיקן בשאלת המועצה העתידה. משום-מה היו דבריו מסויגים יותר מדברי האפיפיור בנאומיו. לאמיתו של דבר סירב טארדיני בנימוס לענות על כל השאלות הישירות באשר לאחדות הכנסיות הנוצריות ולא היה מוכן בנדון אלא זאת: „הכנסייה הקתולית מנסה תמיד, על פי דבר האלוהים, לחזור ולאחד את כל הצאן תחת גג אחד ורועה אחד“.

חשובה כיום בעיני רומא הרבה יותר משהיתה. עוד בעיה חשובה מאד היא זו של החלל בין-הפוכבי. האם יובאו הריבויות הדתיים הנוצריים גם אל הירח והכוכבים? אם אמנם ימשול העולם הנוצרי ביקום כולו, כלום לא מן הדין הוא שתושג מידה של הבנה ארצית בטרם יפליג האדם לכוכבים הנעלמים? אין אלו אלא אחדות מן השאלות שמאתרי הקלעים של המועצה. עוד רבות אחרות צפות ועולות מדי יום ביומו וגוספות ודאי תופענה משעה שתתחיל המועצה בעבודתה. לפיכך לא יהיה טעם לנתש ניחושים בדבר פתרוניהן.

•

עם זאת עשויה להתעורר בשלב זה השאלה בדבר השפעתה האפשרית של אסיפה חשובה כל-כך על היחסים בין היהדות לפנסיה הנוצרית, בין המאוחדת ובין הקתולית בלבד.

מנקודת-מבט תיאולוגית, ואם גם לא רשמית, אפשר להגדיר את הבעיה כך: הפילוג בפנסיה שרשיו הראשונים והעמוקים ביותר נעוצים בקרע הקדמון בין היהדות לנצרות. שום אחדות נוצרית לא תהיה מושלמת בלי האחדות המחודשת בין "ישראל" היהודית ל"ישראל" האוניברסלית. גם אם מבחינתה של הפנסיה צריך האיחוד המחודש בינה לבין היהדות לבוא ברוחה של "ישראל" החדשה, הרי אין זה משנה את העובדה היסודית שהגורל היהודי מוסיף להיות קשור בהדוק לגורלה של הכנסיה. דעה זו הובלטה עם תחיית החקר התנ"כי בכל רחבי העולם הקתולי, ובפרט בצרפת, מקום שאין להפריד בין ההתעניינות במדינת-ישראל ובין הגל האדיר של התעניינות הקתולים הצרפתים בברית-הישנה ובמסורת היהודית.

בעולם הקתולי רבים הם המאמינים שהיחסים בין ישראל היהודית לישראל הנוצרית צריכים לינוק השראה מאותו חלק באגרת פאולוס אל הרומיים, (יא, 16), האומר ש"אם ראשית העריסה קודש כן גם העריסה, ואם שורש העץ קודש כן גם ענפיו". "אל יגבה לבך", אומר פאולוס אל הנוצרי החדש, "כי אם לא חמל אלהים על הענפים האזרחים הלא גם עליך לא יחמול".

נוסף על המאמץ האויקומני להתאחד, או לפחות לתת לענפים את ההרגשה שהם שייכים לאותו עץ, יש לעשות עוד מאמץ בכיוון השורש, כדי ששוב, מתוך אחדות גדולה יותר, יזרום הלשד היהודי המקורי בכל העץ כולו.

לפיכך, כאשר תתכנס המועצה האויקומנית לדבר על אחדות, תעמוד לפניה בעיה של אחדות "אפקית", שתהיה בעיה של אחדות נוצרית. אך אפשר גם שתקום ותתיצב בפניה הבעיה של האחדות ה"אנכית", כלומר היחסים בין הנצרות ליהדות. מובן כי איש לא יעז לומר שבצעות עצומות מעין אלו תזכינה לפתרון, או אף לדיון מלא, בפנס הכללי העתידי של הכנסיה. אבל בעינה עומדת העובדה שזו תהיה המועצה האויקומנית הראשונה בהיסטוריה שבה תוכל הפנסיה הנוצרית להשקיף על הבעיה היהודית לאור תחייתה המדינית והגשמית של מדינת-ישראל.